

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ**

**ПРОФЕСІЙНА (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА) ОСВІТА
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
(порівняльний аналіз)**

В. О. Радкевич, О. В. Бородієнко, С. Г. Кравець

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Європейська політика у сфері професійної освіти і навчання	4
2. Професійна освіта і навчання в загальній системі освіти країн ЄС	5
3. Організаційні моделі професійної освіти і навчання	6
4. Сучасні типи закладів професійної освіти	8
5. Освітні програми	13
6. Забезпечення якості професійної освіти і навчання в країнах ЄС	14
Пропоновані інновації для системи професійної освіти	16
ДОДАТКИ	18

ВСТУП

Професійна освіта в Україні до 2030 року має стати стратегічним ресурсом, що суттєво визначає динаміку її прогресу в європейському та світовому масштабах. Вона має перетворитися в інноваційну, інклюзивну, гнучку, доступну і привабливу для молоді й дорослих освітню підсистему, інтегровану в суспільно-економічні процеси. Розвиток професійної освіти в Україні регламентується Законами України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998, остання редакція 20.05.2020), «Про фахову передвищу освіту» (2019); про необхідність її модернізації наголошується в концепції «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року (2019) та матеріалах Туринського процесу (2018-2020).

Прогрес у розвитку національної професійної освіти характеризується: удосконаленням нормативно-правового забезпечення; розширенням повноважень місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування, функцій регіональних рад; системним аналізом політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) в рамках Туринського процесу; модернізацією матеріально-технічної бази закладів П(ПТ)О; створенням навчально-практичних центрів за кошти державних, місцевих бюджетів, міжнародних та приватних партнерів (майже 200); упровадженням елементів дуальної форми здобуття освіти (понад 250 закладів, 160 робітничих професій); затвердженням професійних стандартів (майже 100 – станом на 2020 р.) та стандартів П(ПТ)О, розроблених на основі компетентнісного підходу (понад 150 – станом на 2020 р.); налагодженням державно-приватного партнерства та міжнародної діяльності. Проте модернізаційні процеси слід істотно посилити, в тому числі, й з урахуванням прогресивного досвіду функціонування системи професійної освіти і навчання (ПОН) в країнах Європейського Союзу (ЄС). У науково-аналітичних матеріалах здійснено порівняльний аналіз системи ПОН країн ЄС і національної системи П(ПТ)О.

Дослідження базується на матеріалах програмних документів ЄС (Маастрихтська угода, Брюгське комюніке, Копенгагенська декларація, Ризькі рекомендації «Про нові середньострокові цілі у розвитку сфери ПОН на період 2015-2020 рр.», Стратегія «Європа – 2020», «Біла книга» Європейської Комісії), національних звітах про стан розвитку сфери ПОН та відповідних тематичних звітах, аналітичних матеріалах європейських профільних інституцій (CEDEFOP, IREIVET, ETF, EQUAVET) та ін.

1. Європейська політика у сфері професійної освіти і навчання

Стратегічні європейські вектори розвитку ПОН у XXI ст. зумовлені формуванням конкурентної та динамічної системи економіки знань. Перспективними цілями політики у сфері ПОН в країнах ЄС визначено: забезпечення її привабливості та інклюзивності, високоякісної базової ПОН, доступності й орієнтованості на розвиток професійної кар'єри, гнучкості; створення спільного європейського простору ПОН, можливостей для міжнародної професійної мобільності; функціонування доступних сервісів з отримання інформації та консультування з питань ПОН. Політика у сфері ПОН у країнах ЄС реалізується за такими напрямками: підвищення ефективності, якості та престижності професійної освіти, розширення доступності та гнучкості ПОН, європеїзація (забезпечення гармонізації законодавства у сфері ПОН, співставності національних систем ПОН, створення спільного освітнього простору тощо). Порівняльний аналіз стратегічних напрямів розвитку ПОН у країнах ЄС та професійної освіти в Україні представлено в додатках А, Б.

В Україні державна політика у сфері професійної освіти передбачає такі напрями її реформування: децентралізація управління та фінансування; забезпечення якості; державно-приватне партнерство та взаємозв'язок із ринком праці. Стратегічними цілями державної політики у сфері професійної освіти визначено: формування єдиної системи професійної освіти, яка поєднує професійно-технічну та фахову передвищу освіту; забезпечення відповідності змісту та якості професійної освіти потребам ринку праці; підвищення привабливості професійної освіти в суспільстві та створення умов для безперервного професійного розвитку особистості. Управління професійною освітою здійснюється на національному, регіональному рівнях та на рівні закладу П(ПТ)О за участі органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань роботодавців. У реалізації регіональної політики у сфері П(ПТ)О важливу роль відведено регіональним радам, діяльність яких спрямовується на формування пропозицій щодо оптимізації закладів П(ПТ)О, визначення обсягів їх фінансування, напрямів та обсягів підготовки кадрів, а також на погодження регіонального замовлення. Професійна підготовка в закладах П(ПТ)О здійснюється з урахуванням потреб національного й регіонального ринків праці та відповідно до вимог стандартів П(ПТ)О.

Попри прогресивні модернізаційні зміни, в системі професійної освіти України є необхідність удосконалення її законодавчого та нормативно-правового забезпечення, а саме:

1. Прийняття Закону України «Про професійну освіту».
2. Оновлення нормативно-правової бази професійної освіти відповідно до сучасного законодавства.
3. Розроблення та запровадження механізмів розподіленої відповідальності за фінансування і гарантування раціонального використання

ресурсів, багатоканального й різнорівневого фінансування професійної підготовки кваліфікованих фахівців.

4. Розроблення Типових положень про створення нових освітніх інституцій на засадах партнерства з роботодавцями (освітньо-виробничі кластери, технопарки, бізнес-інкубатори та ін.).

5. Розроблення стандартів оцінювання професійних кваліфікацій на основі Європейської системи перезарахування кредитів у сфері професійної освіти (ECVET).

6. Розроблення освітніх програм підготовки фахівців з урахуванням універсальних (transversal) компетентностей, компетентностей для навчання впродовж життя, громадянських цінностей та поваги до культурного різноманіття.

7. Ініціювання різних механізмів оплати освітніх послуг та стимулювання навчання (освітні ваучери, гранти, іменні стипендії тощо).

2. Професійна освіта і навчання в загальній системі освіти країн ЄС

Особливістю європейської системи ПОН є її безперервність і можливість здобуття професійних кваліфікацій із третього по восьмий (найвищий) рівень Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК). Саме тому ПОН у країнах ЄС вважається привабливою альтернативою академічній освіті (наприклад, в Австрії 75% молодих людей віком від 16 до 19 років залучені до програм професійної освіти, в Німеччині 72% випускників шкіл обирають ПОН, а в Швейцарії без здобуття професійної освіти неможливо вступити до університету).

В Україні Національна рамка кваліфікацій (НРК) побудована з урахуванням європейських і національних стандартів та принципів забезпечення якості освіти, враховує вимоги ринку праці до компетентностей працівників та передбачає гармонізацію норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудових відносин, сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці. У 2020 році НРК приведена у відповідність до ЄРК для навчання впродовж життя та містить вісім кваліфікаційних рівнів. Порівняльний аналіз освітніх програм у країнах ЄС та в Україні відповідно до рівнів ЄРК представлено в додатку В.

Необхідні дії для підвищення привабливості національної професійної освіти:

1. Розроблення спеціальних освітніх програм для переходу випускників закладів професійної освіти на академічну освітню траєкторію.

2. Розроблення короткострокових (модульних) освітніх програм професійного спрямування, які уможливають накопичення кредитів та перехід на вищі рівні НРК (6-7 рівні НРК).

3. Організаційні моделі професійної освіти і навчання

Системи ПОН країн ЄС створюють сприятливі умови для навчання осіб, здатних адаптуватися до стрімко змінюваних вимог ринку праці. З цією метою вдосконалюються моделі ПОН, серед яких *інноваційними є такі*: державно-регульована, ринково-орієнтована та дуальна (таблиця 1).

Таблиця 1

Організаційні моделі ПОН у країнах ЄС

Назва	Характеристики
<i>Державно-регульована модель</i> (країни Південної Європи (Франція, Іспанія, Італія та ін.), країни Східної Європи (Республіка Польща та ін.).)	Обсяги професійної підготовки фахівців визначаються державним замовленням;
	на базі закладів ПОН реалізується не менше 75% освітньої програми;
	планування базується на стандартизованих вимогах до ПОН;
	професійна підготовка зорієнтована на індивідуальні й соціальні потреби, здебільшого у сферах обслуговування, комерції тощо;
	управління професійною підготовкою забюрократизоване;
	монопольна відповідальність держави за якість професійної підготовки.
<i>Ринково-орієнтована модель</i> ПОН (Велика Британія, Нідерланди, Бельгія)	Замовлення на підготовку кваліфікованих робітників визначається з урахуванням балансу між попитом і пропозицією;
	роботодавці здійснюють вирішальний вплив на визначення вимог до професійних кваліфікацій;
	кількість і зміст професійних кваліфікацій залежать виключно від поточної ситуації в компаніях – провайдерах ПОН. Трансфер професійних кваліфікацій між різними компаніями неузгоджений;
	якість професійної підготовки фахівців у компаніях є найвища, оскільки вони самостійно здійснюють та контролюють цей процес;
	професійна підготовка фахівців фінансується компаніями – провайдерами ПОН і її зміст відповідає специфіці виробництва;
	для здійснення професійної підготовки добираються тренери з виробництва, правовий статус яких істотно не змінюється.
<i>Дуальна модель ПОН</i> (Німеччина, Австрія, Швейцарія), країни Центральної та Східної Європи (Чехія, Хорватія, Угорщина)	Попит на підготовку робітничих кадрів визначається ринком праці;
	професійна підготовка фахівців здійснюється з дотриманням стандартів якості та відповідно до Порядку навчання за професіями;
	зміст професійних кваліфікацій враховує потреби ринку праці й визначається за участю держави та інших заінтересованих сторін (компаній, профспілок, професійних асоціацій тощо);
	професійна підготовка є об'єктом прямого й непрямого державного контролю;
	компанії є провайдерами ПОН, які встановлюють вартість професійної підготовки за участю держави;
	ринкова зорієнтованість освітнього процесу в поєднанні з підтримкою держави та її контролем за дотриманням стандартів якості;
	поєднання різних типів управління (ринкового, державного)
	застосування різних форм ПОН (10 % освітньої програми реалізується на базі закладів освіти, 90% – на виробництві).

В Україні подібною до державно-регульованої моделі є *інституційна*, що реалізується в закладах П(ПТ)О за такими формами: очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна та мережева. Вона може поєднуватися з дуальною формою здобуття професійної освіти. Таке навчання здійснюється за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, фізичних та юридичних осіб, інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. Освітній процес за цією моделлю здійснюється відповідно до Положення про інституційну форму здобуття професійної (професійно-технічної) освіти та Положення про організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах, зміст якого не повною мірою відповідає сучасному законодавству. Подібною до ринково-орієнтованої моделі ПОН є модель *професійного навчання на робочому місці*, що передбачає оволодіння особами навчальною програмою П(ПТ)О на виробництві шляхом їхньої участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу. За результатами успішної кваліфікаційної атестації видається свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації. Означена модель широко застосовується роботодавцями в навчанні персоналу, підготовці й перепідготовці дорослого населення на базі власних навчальних центрів за короткостроковими програмами. Підготовка фахівців за *дуальною формою* здобуття освіти передбачає навчання на робочому місці з виконанням посадових обов'язків відповідно до трьохстороннього трудового договору, що укладається здобувачем освіти із закладом освіти та роботодавцем для здобуття повної або часткових кваліфікацій за професією. Професійні кваліфікації можуть присвоюватися у кваліфікаційному центрі, на підприємстві чи в установі фаховою асоціацією за результатами кваліфікаційної атестації. Освітні кваліфікації присвоюються за результатами державної підсумкової атестації. Водночас в Україні застосовуються лише елементи дуальної форми здобуття професійної освіти з пріоритетною відповідальністю закладів П(ПТ)О, а не роботодавців. У зв'язку з цим є нагальна потреба затвердження Типового договору про здобуття П(ПТ)О за дуальною формою з чітким розподілом прав та обов'язків суб'єктів цього процесу.

Необхідні дії для вдосконалення моделі управління системою національної професійної освіти:

1. Оновлення нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення для управління професійною освітою за інституційною і дуальною формами.

2. Приведення дуальної форми здобуття освіти в Україні у відповідність до критеріїв та вимог європейської практики.

3. Створення незалежних дорадчо-консультативних органів управління закладами П(ПТ)О на засадах державно-приватного партнерства (наглядові ради, консультативні ради зі спеціальностей, дорадчі комітети).

4. Застосування принципів державно-регульованої моделі у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників за професіями/спеціальностями загальнодержавного значення (з можливістю використання елементів дуальної форми здобуття професійної освіти).

5. Застосування принципів ринково-орієнтованої моделі у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників за професіями/спеціальностями, затребуваними регіональними ринками праці.

6. Створення у закладах професійної освіти екосистем із розвитку інновацій, технологій, підприємництва.

7. Проведення на постійній основі спільних з роботодавцями досліджень для ідентифікації актуальних на ринку праці професій та кваліфікацій.

4. Сучасні типи закладів професійної освіти

Мережа закладів ПОН у країнах ЄС безперервно оновлюється шляхом створення регіональних ліцеїв і коледжів; ресурсних центрів (поєднання базової та безперервної професійної освіти); інноваційних центрів професійного розвитку та злиття двох і більше закладів. Сучасні типи закладів ПОН є прикладом освітньо-організаційних інновацій, функціонування яких базується на стійкій взаємодії між різними ланками освіти, роботодавцями, науковими установами, органами державного управління, професійними асоціаціями, місцевими громадами тощо. Прикладом такого співробітництва є освітній кластер прикордонних регіонів Польщі (Любуська область) і Німеччини (Земля Брагденбург), Центр управління, підготовки і зайнятості молоді в Італії (м. Рим), Кампус професій і кваліфікацій (Campus des métiers et des qualifications) (Франція), центри професійної компетентності (Латвія), симуляційні фірми (ФРН), технологічні центри (Ізраїль), національні коледжі (Великобританія), Центри професійної досконалості (в більшості країн ЄС).

Кампуси професій і кваліфікацій (Франція) об'єднують заклади ПОН (професійні ліцеї, виробничі навчальні центри), які здійснюють підготовку фахівців для галузей економіки, заклади вищої освіти (інженерні школи, університети), дослідницькі центри, виробничі компанії тощо. Зазвичай вони створюються у пріоритетних й інноваційних секторах регіональної та національної економіки (аерокосмічна галузь, конструювання, альтернативна енергетика, інформаційно-комунікаційні технології, кібербезпека, здоров'язберезувальні технології тощо). Діяльність цих інституцій спрямована на розвиток програм професійної, технологічної і загальної освіти на середньому й вищому освітніх рівнях, а також у базовій і безперервній професійній освіті. Тісні зв'язки закладів освіти з виробничими та сервісними компаніями сприяють стажуванню студентів та ефективній трансляції досвіду менторами на виробництві. Нині у Франції функціонує понад 30 кампусів.

Симуляційні фірми (Німеччина) є віртуальною моделлю діючих підприємств, що уможлиблює відтворення у навчанні бізнес-процесів із різним ступенем складності. Вони створюються й діють на основі існуючих закладів професійної освіти (технікуми, коледжі) або як незалежні заклади освіти, які створюються центрами зайнятості, державними органами управління освітою та підприємствами. Навчання у симуляційних фірмах сприяє опануванню компетентностями та технологіями в комерційній сфері, розвитку особистісних якостей і навичок (Soft Skills), формування моделей поведінки працівників різних структурних підрозділів компанії. Організація навчання в симуляційних фірмах передбачає наявність робочого місця, а також програмного забезпечення комерційної діяльності (продажі, маркетинг, управління персоналом, бухгалтерія). Співробітники працюють за принципом «ротації посад» (job rotation), що сприяє їхньому ознайомленню з особливостями всіх бізнес-процесів. Діяльність симуляційних фірм повністю відтворює режим роботи працівників реального малого підприємства. Перевагами функціонування симуляційних фірм є: можливість здійснення економічної активності на національному та міжнародному рівнях; інтеграція колективного, проєктного та проблемного навчання; розвиток у здобувачів освіти підприємницької компетентності, економічного мислення, автономності, ініціативності, відповідальності, здатності до планування та управління, адекватного прийняття рішень у різних професійних ситуаціях, умінь справлятися з ризиками та невизначеністю, вчитися на власному досвіді.

Технологічні центри (Ізраїль) створені з метою забезпечення ґрунтовної технологічної підготовки фахівців. Учнівська молодь здобуває профільну технічну освіту під час навчання в закладах загальної середньої освіти, які є обов'язковими для учнів старшої школи (high school) (чотири академічні години на тиждень упродовж трьох років). Перший рік учні вивчають програмування, другий – комп'ютерний дизайн, третій – виробничі технології, що дає їм змогу поетапно отримати первинні кваліфікації за цими напрямками.

Національні коледжі функціонують у Великій Британії як новаторські центри експертизи у сфері професійної освіти за такими напрямками: цифрові технології, високошвидкісні залізничні перевезення, видобуток нафти та газу, мистецтво і культура. Інноваційність їх діяльності полягає у чіткій орієнтації на потреби роботодавців та сфер економіки; розробленні освітніх програм з урахуванням динамічних змін на виробництві; повноцінній реалізації практичної складової освітніх програм за рахунок учнівства; автономності управління та багатоканальності фінансування тощо. Національні коледжі мають сучасну інфраструктуру, обладнання, висококваліфікованих педагогів і фахівців з відповідного виробництва. Освітні програми національних коледжів розробляються спільно з роботодавцями й охоплюють ознайомчий курс строком 7-12 місяців з подальшим вивченням специфіки професії у такому співвідношенні: в реальних умовах підприємства – 80% навчального

часу, засвоєння теоретичних знань у закладі освіти – 20%. Зміст освітніх програм передбачає оволодіння перехідними вміннями (transferable skills) для повноцінного включення у професійну діяльність та профільними вміннями (specific skills), що відображають специфіку галузі. Фінансова підтримка діяльності національних коледжів реалізується за рахунок окремих роботодавців та їх об'єднань, а також за рахунок держави. Фінансування програм учнівства відбувається за принципом: «плати стільки, скільки заробляєш» (PAYE – Pay As You Earn), тобто роботодавці галузі сплачують збір на забезпечення програм учнівства в розмірі 0,5% від загального фонду заробітної плати за рік. Від загальної кількості коштів, наданих роботодавцями, держава додатково виділяє 10% на розвиток програм учнівства.

У багатьох країнах ЄС *Центри досконалості* створені в секторі ПОН з ініціативи уряду, в рамках міжнародних проєктів та фондів як окремі юридичні особи або структурні підрозділи організацій/компаній. Їх функції полягають: у запровадженні передових технологій, нових бізнес-концепцій, державно-приватного партнерства; забезпеченні супроводу акредитації та сертифікації кваліфікацій; розробленні методології підготовки та оцінювання результатів навчання на компетентнісній основі; наданні консультацій у створенні національно визнаних освітніх програм, у тому числі для гнучких освітніх траєкторій; підвищенні кваліфікації; проведенні тренінгів для фахівців відповідної галузі; наданні допомоги окремим особам та організаціям у визнанні результатів попереднього навчання та підтвердження умінь і навичок, набутих у результаті неформального чи інформального навчання.

Створення таких сучасних інституцій у сфері ПОН країн ЄС передбачає здобуття високотехнологічної професійної освіти, що відповідає потребам роботодавців, ринку праці, розвитку економіки та сприяє підвищенню престижу і попиту на ПОН серед населення. Це підтверджується високим рівнем наповнюваності закладів ПОН у країнах ЄС. Наприклад, контингент більшості закладів ПОН у Німеччині становить понад 1000 осіб. Водночас є багато закладів ПОН, в яких навчаються більше 5000 осіб.

Нині в Україні в системі фахової передвищої освіти функціонують 565 коледжів і технікумів, в яких здійснюється підготовка понад 305000 майбутніх кваліфікованих робітників і фахових молодших бакалаврів. Наповнюваність коледжів і технікумів дуже різна: від 100 до 600 і більше студентів. Мережа системи П(ПТ)О складається із: 3 професійних коледжів, 166 вищих професійних училищ, 89 центрів П(ПТ)О, 327 професійних ліцеїв, 68 професійно-технічних училищ, 86 навчальних центрів і 15 структурних підрозділів закладів вищої освіти. Загалом у цих закладах навчається понад 250000 майбутніх кваліфікованих робітників і фахових молодших бакалаврів. У 40% закладів П(ПТ)О контингент здобувачів складає до 300 осіб. Водночас є 5% малокомплектних закладів із кількістю учнів менше 100. Натомість у професійних коледжах системи П(ПТ)О контингент здобувачів професійної

освіти значно більший та становить понад 1000 осіб, у вищих професійних училищах і Центрах П(ПТ)О, які об'єднані з іншими закладами – 800-1300.

Як показує практика, відбувається істотне дублювання освітніх рівнів професійної підготовки здобувачів фахової передвищої та П(ПТ)О у цих закладах. По суті, існує нагальна потреба інтеграції систем фахової передвищої та П(ПТ)О в єдину систему професійної освіти.

На базі закладів професійної освіти створюються інноваційні структурні підрозділи: навчально-практичні центри (за галузевим спрямуванням), центри кар'єри, центри досконалості та кваліфікаційні центри.

Нині в Україні функціонує понад 200 *навчально-практичних центрів*, головними завданнями яких є: вдосконалення практичної підготовки учнів, студентів закладів освіти; підвищення кваліфікації та стажування педагогічних працівників, фахівців підприємств, організацій, установ; формування пропозицій щодо вдосконалення робочих навчальних програм, розроблення навчально-методичного та інформаційного супроводу професійної підготовки; впровадження в освітній процес новітніх виробничих технологій у взаємодії з підприємствами; організація і проведення семінарів-практикумів, конференцій, засідань методичних секцій та інших заходів.

Центри кар'єри створюються з метою здійснення професійної орієнтації та популяризації професійної освіти серед дітей, молоді й дорослих. Розроблений науковцями Інституту професійно-технічної освіти НАПН України спільно з МОН України проєкт Положення про центр кар'єри закладу П(ПТ)О передбачає: створення умов для забезпечення реалізації права випускників закладів освіти на працю, перше робоче місце, моніторинг їхнього трудового шляху і кар'єрного зростання у співпраці із роботодавцями з питань оперативного заповнення вакансій випускниками; організацію кар'єрного консультування здобувачів професійної освіти та побудову плану професійної кар'єри; розвиток підприємницької ініціативи у здобувачів освіти, формування активної соціальної та громадянської позиції, адекватної самооцінки.

Кваліфікаційні центри створюються у межах однієї чи декількох видів професійної діяльності або галузей. Національним агентством кваліфікацій розроблено проєкт постанови КМУ «Про затвердження Положення про акредитацію кваліфікаційних центрів», який пройшов громадське обговорення. Нині функціонує три кваліфікаційні центри (два – в центрах ПТО Державної служби зайнятості, один – на базі закладу П(ПТ)О) – для присвоєння, підтвердження повних та/або часткових професійних кваліфікацій (у тому числі, здобутих в інших країнах), а також офіційного визнання результатів неформального й інформального навчання осіб. За даними Державної служби зайнятості України, з 2016 по 2019 роки майже 200 осіб скористалися цією послугою. Останнім часом корпорації та бізнес-компанії для підтвердження кваліфікаційних рівнів своїх працівників

розпочали створення власних кваліфікаційно-атестаційних центрів (ДТЕК, Укрзалізниця, «МакДональдз», «Нова пошта» та ін.). Однак це визнання відбувається в межах конкретних компаній, а не на рівні держави.

В Україні ведеться робота щодо створення *Центрів професійної досконалості* з метою забезпечення якісної професійної освіти та навчання для всіх вікових груп населення, здобуття професійних кваліфікацій, що відповідають третьому-п'ятому рівням НРК (у тому числі, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти). Надання закладам професійної освіти статусу Центру професійної досконалості визначено в проекті постанови КМУ «Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу професійної (професійно-технічної) освіти статусу центру професійної досконалості, підтвердження чи позбавлення цього статусу», у прийнятті якої є нагальна потреба.

Для оновлення мережі закладів професійної освіти в Україні пропонується:

1. Розроблення Типового положення про багаторівневий Центр професійної освіти (із кампусами професій та кваліфікацій (за галузевим спрямуванням), симуляційними фірмами і технологічними центрами, а також навчально-практичними центрами, центрами кар'єри, кваліфікаційними центрами та ін.).

2. Розширення мережі регіональних професійних коледжів для підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і фахових молодших бакалаврів з урахуванням потреб промисловості 4.0.

3. Створення Центрів професійної досконалості на засадах принципів галузевого спрямування, врахування потреб регіональних ринків праці, багаторівневого врядування, підвищення іміджу професійної освіти, забезпечення якості, гнучкості, навчання впродовж усього життя.

4. Залучення інвестицій соціальних партнерів у розвиток НПЦ (за галузевим спрямуванням).

5. Розширення функцій НПЦ щодо здобуття особами часткових кваліфікацій (за короткостроковими програмами), підтвердження професійних кваліфікацій.

6. Запровадження в Центрах кар'єри навчальних курсів та факультативів з розвитку підприємницьких навичок.

7. Введення до штатного розпису закладів П(ПТ)О посад працівників Центрів кар'єри.

8. Розроблення програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань консультування із професійної кар'єри.

9. Розширення мережі кваліфікаційних центрів на базі закладів освіти, розроблення нормативно-правової бази для їх ефективної діяльності.

5. Освітні програми

Освітні програми ПОН в країнах ЄС побудовані таким способом, щоб забезпечити особі гнучкі шляхи отримання професійних кваліфікацій впродовж усього життя (додаток Д). Існує широкий спектр освітніх програм ПОН у країнах ЄС: від короткострокових програм з опанування вузькими навичками (математичними, ІКТ, англійської мови) до освітніх програм, призначених для здобуття професійних кваліфікацій.

У розробленні освітніх програм в країнах ЄС важлива роль відводиться соціальним партнерам. Наприклад, у Бельгії, Фінляндії, Франції, Німеччині, Італії, Естонії, Латвії понад 30% освітніх програм створено у співпраці з роботодавцями. Окрім того, значна частина освітніх програм реалізується на базі підприємств. Зокрема в Австрії 87% від загальної кількості підприємств здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації; у Фінляндія – 74,1%, у Німеччині – 73%, в Бельгії – 68% (додаток Е).

У більшості країн ЄС створюються сприятливі умови для вступу осіб на програми професійної підготовки. Зокрема, вимоги до вступників закладів ПОН є достатньо ліберальними та диверсифікуються так: наявність атестату про загальну середню освіту (Фінляндія, Німеччина, Хорватія, Болгарія), наявність контракту із підприємством (Німеччина, Австрія, Хорватія), успішне складання державних іспитів із визначених шкільних предметів (обов'язковими серед них є рідна та англійська мови, математика) (Норвегія, Швеція), успішне завершення чотиримісячних підготовчих курсів (Нідерланди), успішне проходження вступного інтерв'ю або складання вступного тесту (Австрія), успішне складання національного іспиту (матура) (Хорватія), відсутність формальних вимог (крім вікових обмежень) (Естонія). Як наслідок, ПОН у цих країнах є широкодоступною для молодих людей та дорослого населення.

В Україні здобуття професійної освіти здійснюється на основі базової або повної загальної середньої освіти, а також без базової середньої освіти. Умови вступу розробляються закладами П(ПТ)О із дотриманням Типових правил прийому та передбачають: вступні випробування за професіями (спеціальностями) і спеціалізаціями, порядок та форми їх проведення (співбесіди, контрольні роботи з окремих предметів, тестування, іспити тощо), системи оцінювання знань, умінь та навичок. Прийом до закладу П(ПТ)О може проводитись шляхом конкурсного відбору вступників на навчання, зокрема: за рейтинговим списком вступників, за результатами співбесіди, за результатами середнього бала відповідного документа про базову середню освіту або повну загальну середню освіту, за результатами вступних випробувань тощо.

Для вдосконалення освітніх програм професійної освіти необхідно здійснити такі дії:

1. Уключення до освітніх програм дисциплін техніко-технологічного спрямування (інтегрованих Stem-дисциплін); установлення порогового бала

для вступу до професійних коледжів (зокрема на високотехнологічні професії).

2. Забезпечення гнучкості освітніх програм професійної підготовки та безперервної професійної освіти, спрощення транзиту між рівнями професійної та академічної освіти, здійснення незалежного визнання професійних кваліфікацій.

3. Розроблення професійних стандартів для різних професій/спеціальностей та створення на їх основі стандартів П(ПТ)О.

4. Розроблення освітніх програм з урахуванням положень європейських принципів, а саме: гнучкості, багаторівневості, різновекторності, інтегрованості, наступності та ін.

6. Забезпечення якості професійної освіти і навчання в країнах ЄС

Забезпечення якості ПОН в країнах ЄС здійснюється з метою відповідності змісту (програми, курикулуми), систем оцінювання і підтвердження результатів навчання вимогам стейкхолдерів. Для цього розроблено Європейську рамку забезпечення якості (спільні принципи, рекомендації, інструменти оцінювання якості), Європейську систему забезпечення якості (моделі, методики оцінювання й аналізу систем ПОН, алгоритм здійснення самооцінювання, механізми моніторингу, перелік вимог та критеріїв оцінювання якості), Європейську мережу забезпечення якості (інформаційний портал для комунікації експертів, обмін кращими практиками оцінювання якості ПОН, надання технічної на консультативної підтримки тощо). Більшість країн ЄС (19 із 26) гармонізували національні системи з Європейською системою забезпечення якості ПОН (EQAVET), зокрема: включили до національного законодавства з ПОН вимоги щодо планування та систематичного оцінювання діяльності закладів освіти, обов'язкового самооцінювання та підготовки відповідних звітів, інтегрували національні стандарти забезпечення якості ПОН з Європейською рамкою кваліфікацій та Європейською кредитно-трансферною системою ПОН (ECVET) (Німеччина, Швеція, Данія, Ісландія, Хорватія, Чехія, Угорщина, Естонія, Болгарія та ін.); упровадили системи менеджменту якості (TQM) у процес управління закладами ПОН (наприклад, у Словенії 78% закладів ПОН мають власні TQM); залучили до процесів забезпечення якості ПОН: роботодавців та їх асоціації (розроблення й узгодження професійних кваліфікацій, державних вимог/стандартів, участь в екзаменаційних комісіях); національні інституції зі створення професійних кваліфікацій (Бельгія, Німеччина, Естонія, Швеція, Великобританія).

Управління якістю в закладах ПОН включає аналіз: результатів навчання, відповідності освітніх програм і результатів навчання вимогам стейкхолдерів, якості освітнього процесу, якості управління закладом ПОН, потенціалу закладу ПОН щодо покращення якості. При цьому переважно застосовується методика забезпечення якості, що відповідає її стандартній міжнародній системі (ISO або IFQM).

У забезпеченні якості на рівні закладів ПОН акцентується увага на:

- визначенні політики забезпечення якості ПОН та інструментів її реалізації; розробленні та погодженні освітніх програм;
- запровадженні студентоцентрованого підходу до навчання, викладання й оцінювання;
- установленні прозорих процедур зарахування студентів, визнання результатів їхнього навчання та сертифікації;
- забезпеченні прозорості конкурсного відбору викладачів закладів ПОН і безперервного підвищення їхньої професійної майстерності;
- наявності сучасних навчальних ресурсів, високотехнологічної матеріально-технічної бази та диверсифікованих джерел фінансування;
- здійсненні інформаційного супроводу освітнього процесу; забезпеченні публічності інформації; систематичному моніторингу й оновленні освітніх програм;
- здійсненні циклічного зовнішнього забезпечення якості.

Зовнішній моніторинг якості ПОН здійснюється незалежними органами національного, регіонального чи галузевого рівнів та враховує: відповідність розробленої методології і визначеної мети забезпечення якості ПОН вимогам стейкхолдерів; процеси імплементації системи забезпечення якості; рівень професійної компетентності експертів; відповідність критеріям оцінювання якості; періодичність та форми звітності (щорічний національний звіт); наявні скарги й апеляції тощо.

В Україні державна політика у сфері забезпечення якості професійної освіти реалізується Державною службою якості освіти України. Внутрішня система забезпечення якості професійної освіти здійснюється відповідно до критеріїв, правил і процедур оцінювання здобувачів освіти, педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників, управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти та інших процедур і заходів, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти. Водночас відсутні методичні рекомендації для закладів П(ПТ)О щодо дотримання вимог/правил організації освітніх і управлінських процесів та внутрішньої системи забезпечення якості, що гальмує цей процес на загальнонаціональному рівні. Система зовнішнього забезпечення якості професійної освіти реалізується на основі інструментів, процедур та заходів, визначених Законом України «Про освіту».

Для вдосконалення процесів забезпечення якості у сфері професійної освіти в Україні необхідно здійснити:

1. Гармонізацію національної системи забезпечення якості професійної освіти з Європейською рамкою забезпечення якості.
2. Забезпечення якості та досконалості професійної освіти шляхом безперервного оновлення змісту професійної підготовки, системної роботи над створенням освітніх програм, удосконалення системи підготовки педагогічних працівників та їхнього професійного розвитку.

3. Запровадження в управління закладами П(ПТ)О систем менеджменту якості (TQM) з подальшою сертифікацією на предмет відповідності міжнародним стандартам (ISO).

4. Створення національної онлайн-платформи для комунікацій, обміну досвідом та підвищення кваліфікації з питань забезпечення якості професійної освіти.

5. Здійснення зовнішнього оцінювання якості професійної освіти незалежними державними або недержавними структурами (агенціями), що користуються авторитетом у роботодавців і відповідних професійних об'єднань.

6. Забезпечення прозорості та публічності результатів внутрішнього і зовнішнього оцінювання якості професійної освіти на відкритих інформаційних ресурсах.

7. Створення єдиної національної автоматизованої системи внутрішнього моніторингу якості професійної освіти.

8. Запровадження механізмів оцінювання якості діяльності суб'єктів (провайдери, експерти), до компетенції яких належить зовнішній моніторинг якості професійної освіти.

9. Удосконалення науково-методичного супроводу запровадження системи забезпечення якості професійної освіти.

Пропоновані інновації для системи професійної освіти

1. Інтернаціоналізація професійної освіти (імплементация Європейської системи перезарахування кредитів (ECVET), сприяння міжнародній мобільності учнів та педагогічного персоналу, підтримка участі закладів П(ПТ)О в міжнародних проєктах).

2. Спільна відповідальність держави і приватних партнерів щодо вдосконалення професійної освіти (надання високотехнологічного обладнання, стажування на підприємстві, створення інноваційних структур (кластерів, хабів, технопарків, кампусів професій і кваліфікацій тощо).

3. Імплементация сучасних інноваційних моделей управління закладами П(ПТ)О (упровадження технологій стратегічного та маркетингового управління, проєктного менеджменту, систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості освіти; розвиток організаційної культури закладів П(ПТ)О з урахуванням європейських цінностей).

4. Диверсифіковані моделі фінансування закладів П(ПТ)О (механізм багаторівневого фінансування, механізми розподілу витрат, пільгове оподаткування, освітні ваучери, кредити на навчання, навчальні відпустки, модель фінансування за результатами тощо).

5. Інституціалізація соціального діалогу та розвиток ефективних форм соціальної взаємодії (розширення ролі і функцій регіональних рад професійної освіти, участі бізнес-структур, неурядових організацій та інших стейкхолдерів в управлінні професійною освітою).

6. Привабливість професійної освіти (підвищення престижності

робітничих професій, створення нової системи професійної орієнтації і кар'єрного розвитку майбутніх фахівців, формування позитивного іміджу закладів П(ПТ)О, розширення участі у всеукраїнських та міжнародних конкурсах фахової майстерності (World Skills International); систематична представленість закладів П(ПТ)О в соціальних мережах, використання сучасних засобів реклами; розширення участі закладів П(ПТ)О в міжнародних проєктах та програмах міжнародної професійної мобільності).

Національна система професійної освіти здатна буде конкурувати із системами ПОН країн ЄС за умови широкої громадської підтримки сучасної освітньої політики, відновлення відповідальності й активної ролі держави у цій сфері, поглиблення корпоративної соціальної відповідальності роботодавців у модернізації системи професійної освіти.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стратегічні напрями розвитку ПОН в країнах ЄС

Зміст	Країни ЄС	Україна
1. Підвищення ефективності та якості професійної освіти		
удосконалення підготовки кваліфікованих робітників, застосування єдиних критеріїв оцінювання професійних кваліфікацій відповідно до рівнів ЄРК	+	-
удосконалення системи забезпечення якості ПОН	+	+
стандартизація змісту ПОН і визнання результатів навчання на засадах компетентнісного підходу	+	+
системне впровадження інновацій	+	-
2. Підвищення престижності, розширення доступності та гнучкості ПОН		
реалізація європейської стратегії розвитку освіти впродовж життя	+	+
формування відкритого освітнього простору	+	+
створення багаторівневих поліфункціональних закладів ПОН	+	-
модернізація систем професійної орієнтації і консультування	+	-
спрощення вимог до вступу в заклади ПОН та розроблення спеціальних освітніх програм для переходу на академічну освітню траєкторію	+	-
забезпечення наступності всіх рівнів освіти та підвищення мобільності здобувачів ПОН і педагогічного персоналу	+	-
диверсифікація джерел фінансування освітніх програм та запровадження різних моделей стимулювання навчання	+	-
3. Європеїзація ПОН		
запровадження європейських інструментів (Європас, Європейська рамка кваліфікацій, Європейська рамка забезпечення якості професійної освіти та Європейська система перезарахування кредитів у сфері ПОН	+	-
гармонізація систем ПОН країн ЄС	+	-
запровадження навчальних курсів, спрямованих на формування європейських цінностей	+	-

Додаток Б

Стратегічні напрями розвитку професійної освіти в Україні

Зміст	Країни ЄС	Україна
<i>1. Децентралізація управління та фінансування</i>		
поетапна передача повноважень з управління закладами професійної (професійно-технічної) освіти та їх фінансування на обласний рівень	+	+
розширення автономії закладів П(ПТ)О	+	+
оптимізація мережі закладів П(ПТ)О	+	+
створення умов для здобуття особою професійних кваліфікацій впродовж усього життя з урахуванням інклюзивного навчання	+	+
формування показників регіонального замовлення на підставі даних аналізу стану ринку праці	+	+
<i>2. Забезпечення якості</i>		
формування змісту професійної освіти на основі компетентнісного підходу	+	+
упровадження внутрішньої та зовнішньої систем забезпечення якості освіти	+	+
модернізація освітнього середовища, що забезпечує інноваційність, доступність, прозорість, гнучкість і відкритість освітнього процесу	+	+
удосконалення системи підготовки педагогічних працівників у сфері П(ПТ)О із залученням до освітнього процесу висококваліфікованих фахівців виробництва та сфери послуг	+	+
запровадження мотиваційних механізмів стимулювання професійної діяльності та професійного розвитку педагогічних працівників	+	+
<i>3. Державно-приватне партнерство та взаємозв'язок з ринком праці</i>		
формування системи професійних кваліфікацій	+	+
упровадження механізмів стимулювання роботодавців до участі в освітньому процесі	+	+
створення умов для розвитку дуальної форми здобуття освіти	+	+
визнання неформальної й інформальної освіти, повних і часткових професійних кваліфікацій	+	+
популяризація професійної освіти серед дітей, молоді, дорослих, планування професійного розвитку та кар'єри	+	+

Додаток В

Відповідність освітніх програм професійної освіти Європейській рамці кваліфікацій

Рівень ЄРК	Особливості освітніх програм	
	Країни ЄС	Україна
2	–	освітні програми строком до 1 року навчання без вимог до попередньої освіти (відповідають першому (початковому) рівню професійної (професійно-технічної) освіти)
		освітні програми строком 2 роки навчання на основі базової середньої освіти без здобуття повної середньої освіти (відповідають другому (базовому) рівню професійної (професійно-технічної) освіти)
3	базові освітні програми середньої освіти для підготовки до третинної освіти (вищої академічної чи професійної освіти) або набуття професійних кваліфікацій	освітні програми строком до 1,5 року навчання на основі повної середньої освіти (відповідають другому (базовому) рівню професійної (професійно-технічної) освіти)
		освітні програми строком 3-4 роки на основі базової середньої освіти із здобуттям повної середньої освіти (відповідають другому (базовому) рівню професійної (професійно-технічної) освіти)
4	поглиблені освітні програми для підготовки до третинної освіти або набуття професійних кваліфікацій	освітні програми строком до 1,5 року навчання на основі повної середньої освіти та освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» (відповідають третьому (вищому) рівню професійної (професійно-технічної) освіти)
5	професійно спрямовані освітні програми для набуття професійних знань, умінь і компетентностей для підготовки студентів до виходу на ринок праці	освітні програми строком до 3 років навчання на основі повної середньої освіти та освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» (відповідають третьому (вищому) рівню професійної (професійно-технічної) освіти);
		освітні програми короткоого циклу вищої освіти (молодший бакалавр)
6	освітні програми для набуття ступеня бакалавра або відповідної професійної кваліфікації	освітні програми першого циклу вищої освіти (бакалавр)
7	освітні програми для набуття ступеня магістра або відповідної професійної кваліфікації	освітні програми другого циклу вищої освіти (магістр)
8	освітні програми докторської підготовки в академічній та професійній сферах	освітні програми третього циклу вищої освіти (доктор філософії, доктор мистецтва; доктор наук)

Додаток Д

Програми професійної освіти і навчання в країнах ЄС

Країна	Назва/строки
Австрія	Транзитні програми (1 р.) Програми професійної підготовки на базі закладів ПОН (1-2 р., 3-4 р., 5 р.)
Бельгія	Програми професійної підготовки (2 р.) Програми технічної і професійної підготовки (2 р.) Програми підготовки на базі центрів SYNTRA (2-2 р.) Професійні бакалаврські програми (3 р.)
Болгарія	Програми тривалістю (1, 2, 2.5, 3, 4, 5 р.)
Данія	Базова професійна освіта (2 р.) Програми професійної підготовки (4-4,5 р.) Програми учнівства (3-5 р.)
Естонія	Програми підготовки строком до 2 р. Програми підготовки строком 2,5-3 р.
Нідерланди	Початковий рівень (1 р.) Програми базової професійної підготовки (1-2 р.) Програми професійної підготовки (2-3 р.) Програми підготовки менеджерів середньої ланки для ПОН (4 р.) Професійні бакалаврські програми (4 р.)
Німеччина	Транзитні програми (1 р.) Учнівство (2-3,5 р.) Програми професійної підготовки на базі закладів ПОН (1-3 р.) Програми підготовки спеціалістів (1,5-4 р.) Професійні бакалаврські програми (3-4 р.)
Норвегія	Програми учнівства (2+2 р., 3+1 р., 1+3 р.) Програми професійної підготовки на базі закладів ПОН (3 р.)
Республіка Польща	Програми підготовки у закладах ПОН (1,5-2; 2-3 р.) Програми технічної професійної освіти (5 р.) Програми підготовки на базі технікумів і коледжів (3-4 р.)
Фінляндія	Початкова ПОН (1-2 р.) Програми професійної підготовки (3-4-р.)
Франція	Програми первинної професійної підготовки (2-3 р.) Програми первинної технічної професійної підготовки (3 р.) Професійні бакалаврські програми (3 р.) Програми вищої технічної професійної освіти (+2 р.)
Хорватія	Короткострокові програми (2-2,5 р.) Професійні програми (3-4 р.) Програми підготовки спеціалістів (5-6 р.)
Чеська Республіка	Програми професійної підготовки на базі технікумів і ліцеїв (4 р.) Програми професійної підготовки на базі середньої школи (2 р.) Професійні бакалаврські програми (3-4 р.)
Швеція	Програми первинної підготовки (3-4 р.) Програми вищої професійної підготовки (+1-2 р.)

Додаток Е

Статистичні показники розвитку сфери ПОН в країнах ЄС

Країна	Відсоток випускників закладів середньої освіти, які вступили до закладів ПОН	Фінансування ПОН (% від ВВП)	Відсоток компаній, на базі яких здійснюється ПОН	Задоволеність роботодавців якістю підготовки випускників у системі ПОН (% від загальноєвропейського показника)	Працевлаштування випускників закладів ПОН (% від загальної кількості випускників)
Австрія	69,1	0,7	87,0	79,0	87,0
Бельгія	59,7	1,13	78,0	105,0	80,8
Болгарія	59,6	0,47	31,0	70,0	78,1
Данія	42,5	1,04	8,6	95,0	87,5
Естонія	39,8	0,43	40,0	105,0	80,4
Італія	47,3	0,4	36,0	112,0	64,1
Нідерланди	47,3	0,76	68,0	102,0	85,5
Німеччина	46,8	0,55	73,0	91,0	88,4
Норвегія	50,1	0,7	60,0	102,0	88,0
Республіка Польща	47,3	0,51	50,2	98,0	76,4
Угорщина	23,2	0,56	49,0	91,0	78,1
Фінляндія	71,3	1,2	74,1	119,0	79,1
Франція	41,5	0,46	51,7	97,0	78,1
Хорватія	70,4	0,4	38,0	105,0	72,5
Чеська Республіка	73,2	0,68	61,0	100,0	73,2
Швеція	38,2	0,78	25,9	100,0	89,9